

УДК 37.036

## ЗМІСТОВНА СУТНІСТЬ ВИХОВАННЯ ВОКАЛЬНО-ІНТОНАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

**Ольга Чурікова-Кушнір**

*Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка  
вул. Оборонна, 2, 91011 Луганськ, Україна*

Досліджується змістовна сутність виховання вокально-інтонаційної культури молодших школярів. Розроблена модель виховання вокально-інтонаційної культури, визначено поняття “вокально-інтонаційна культура”, зміст, структура, основні її компоненти.

*Ключові слова:* музична культура, вокально-інтонаційна культура, вокально-хорова діяльність.

Оновлення національної школи в Україні зумовило необхідність вирішення завдань, пов'язаних з розвитком духовної культури особистості, оскільки їй належить визначна роль у формуванні нової Людини – освіченої, вихованої, культурної, здатної до самоосвіти, саморозвитку. Складовою частиною духовної культури особистості школяра виступає музична культура, у структурі якої значне місце належить вокально-інтонаційній культурі. Виховання вокально-інтонаційної культури дуже актуальне й значуще, тому що дає змогу розвивати в школярів любов до співу, вміння розуміти поетичний текст пісні, передавати його голосом; сприяє формуванню кращих особистісних якостей і має велике значення на сучасному етапі освіти та виховання школярів.

Практичне значення виховання вокально-інтонаційної культури особистості школяра зумовлено тим, що в сучасних умовах перестав існувати масовий спів, знизилася зацікавленість ним, тобто власним співом. Не знаходячи в співі потреби, люди вважають пісні або безглуздими, або надто складними. Забуті спільні сімейні співи, які були ознакою виховання духовної культури дітей в родині. У цьому контексті проблема виховання вокально-інтонаційної культури – це проблема формування людини, її духу, гуманістичних цінностей, національних музично-художніх ідеалів.

Окремі аспекти проблеми виховання вокально-інтонаційної культури особистості були предметом досліджень, присвячених особливостям розвитку музичних здібностей молодших школярів (Л. Дмитрієва, Н. Лабунець, І. Таран, Н. Гродненська, Г. Падалка та ін.); формуванню творчих здібностей у процесі музично-ігрової діяльності (Н. Ветлугіна,

А. Борисова, О. Хижна, М. Алейніков та ін.); вихованню емоційної культури засобами вокально-хорової музики (Л. Сбітнева); впливу естетичного виховання на розвиток творчої активності молодших школярів (Д. Джола, А. Щербо, Н. Гурець, О. Зак та ін.).

На сьогодні теоретичні проблеми виховання вокально-інтонаційної культури особистості у вокально-хоровій діяльності розглянуті як загальні властивості та здібності особистості у роботах Є. Алмазова, Л. Абелян, А. Зиміної, Г. Перештейльнас, В. Соколова, В. Попова, Т. Овчинникової та ін.

Для нашого дослідження характерно те, що дістала подальшої конкретизації й педагогічної інтерпретації характеристика поняття „вокально-інтонаційна культура”, розроблена модель виховання вокально-інтонаційної культури.

Вокально-інтонаційна культура виступає якісною характеристикою духовності особистості та проявляється через сукупність специфічних та загальних компонентів. До специфічних компонентів ми відносимо: інтонацію, інтонування, музичний слух, вокальне інтонування; до загальних – інтелектуальний, потребнісно-мотиваційний, емоційний, діяльнісний, творчий.

Розглянемо специфічні компоненти вокально-інтонаційної культури.

Поняття інтонація як специфічний компонент вокально-інтонаційної культури трактувався дослідниками з різних точок зору.

Так, можна відзначити, що інтонація це: підвищення і пониження тону голосу при вимовлянні (мовна інтонація) (А. Гретрі, Б. Асаф'єв та ін.); манера мовлення, що відображає певні почуття розмовляючого, звуки якого передають певні емоції (О. Лосєв, Б. Теплов та ін.); точність звучання при грі на музичному інструменті та при співі (Б. Асаф'єв, Б. Яворський, Н. Переверзєв, Н. Гарбузов та ін.).

У музикознавстві “інтонація” в широкому розумінні визначається як “реальне звукове втілення музичного твору, що характеризується сукупністю різноманітних звукових засобів та їх співвідношенням у рамках синтаксичного масштабного рівня” [3, с. 267]. Як відомо, Б. Асаф'єв та Ю. Кремльов, розглядаючи значення музики, користувалися поняттям “інтонація”. Б. Асаф'єв розумів інтонацію, як носія художньої образності та засіб вираження. Думка, на його погляд, щоб стати вираженою у звуках, стає інтонацією та інтонується [1]. А Ю. Кремльов підкреслював: “1. інтонація – основа музики і найбільш специфічний її чинник; 2. інтонація досягає свого розквіту за допомогою логіки музичного мислення, розвиваючись у музичні форми; інтонація стає музикою тільки через логіку та через становлення музичного образу” [2, с. 51-52].

Так, вищезазначені автори зазначають, що інтонація завжди виступає у тій чи іншій взаємодії, складаючи своєрідний комплекс можливостей людини.

Даючи визначення поняттю “інтонація”, ми йдемо за принципом руху від загального до окремого, розглядаючи його як найбільш містке поняття, а інтонування як складову частину інтонації. У довідковій літературі інтонування визначається як “усвідомлене відтворення музичного звука голосом або на інструменті” [4, с. 46]. Великий інтерес до музичного інтонування виявляли Б. Асаф’єв, Б. Яворський, Л. Мазель, В. Медушевський та ін. Б. Асаф’єв визначав, що точність інтонування – це закон інтонації як висловлювання думки та почуттів.

При всій важливості навичок інтонування, що мимовільно складаються у повсякденній діяльності дітей, провідна роль у їхньому формуванні та розвитку належить вокально-хоровим заняттям, які визначають головне завдання – виховання музичного слуху та співацького голосу.

Музичний слух являє собою домінуючий компонент усієї системи музичних здібностей дитини та складає фундамент вокально-інтонаційної культури. До проблем слуху зверталися видатні композитори, музикознавці, відомі педагоги й методисти (Б. Асаф’єв, Л. Баренбойм, З. Кодай, К. Орф, Б. Яворський) саме тому, що слух є важливою гранню в музично-творчому процесі при вихованні музичних здібностей та любові до музичного мистецтва.

Видатні композитори – М. Глінка, О. Варламов – акцентували увагу на значенні музичного слуху під час виконання і навчання співу. Так, М. Глінка відзначав, що слід звертати увагу на чистоту інтонування, а потім на невимушеність голосу, тобто передусім слухати, а потім уже правильно інтонувати. А О. Варламов підкреслював взаємозв’язок музичного слуху та співацького голосу, як одну з центральних проблем музичної психології та педагогіки. Музичний слух є головним регулятором і коректором вокального інтонування, і саме йому насамперед необхідно приділити увагу під час виховання вокально-інтонаційної культури. Проблема виховання та розвитку музичного слуху є наріжною у вихованні вокально-інтонаційної культури, тому що людина, яка має тонкий слух, може належним чином оцінити красу та глибину ідейно-образного змісту музичного твору. Недостатній розвиток музичного слуху ускладнює керування співацьким голосом, а недовершеність інтонування негативно впливає на сприйняття музики. Саме музичний слух являє собою складне явище, побудоване на взаємодії слухових, м’язових, вібраційних та інших видів чуттєвості. Ступінь розвитку музичного слуху переважно визначає успіх вокальної роботи в колективі, яка безпосередньо позначається на інших компонентах хорової звучності. Важливим напрямком, на наш погляд, у розвитку та вдосконаленні музичного слуху є виховання у

школяра критичного ставлення до свого співу і до співу товаришів. Важливо, щоб спів був усвідомленим, виразним і оцінювався через слух, зір, м'язові відчуття, вібраційне чуття тощо. Якщо буде розвинений музичний слух у сполученні з вокальним, то це дасть усвідомлено-виразне інтонування, яке виражається у вокальному інтонуванні і залежить не тільки від роботи голосових складок, але й координації всього співацького апарату в процесі фонації. Отже, чим ліпше організовано співацький апарат, тим чистіше школяр інтонує, а, значить, і чує. Гарний же слух є основою творчої роботи виконавця при передачі музичного образу. Наявність музичного слуху та вокального інтонування найбільш повно визначають кінцевий результат навчання, що впливає на виховання вокально-інтонаційної культури школярів.

Отже, ми розглянули специфічні компоненти виховання вокально-інтонаційної культури, але вони можуть розвиватися тільки на базі загальних компонентів (інтелектуального, потребнісно-мотиваційного, емоційного, діяльнісного, творчого).

*Інтелектуальний компонент* є комплексною характеристикою музичних здібностей дитини. Ми розглядаємо його прояви з позиції використання дітьми знань, умінь і навичок у галузі вокально-хорової діяльності, наявності у дітей уяви, яка б сприяла створенню ними музичних образів, проявів адекватної оцінки та самооцінки у виконавчій діяльності. Рівень інтелектуального розвитку сучасного школяра в останні роки значно зріс. Молодші школярі мають такі інтелектуальні здібності, які, згідно з уявленнями психології, дають їм можливість уже на першому етапі навчання засвоювати основи наук (Д. Ельконін, В. Давидов та ін.). Це твердження є суттєвим для визначення спрямованості змісту музичних занять у процесі виховання вокально-інтонаційної культури школярів. На першому етапі навчання важливо, щоб знання переважно набували значення широких орієнтирів, які б сприяли залученню життєвого досвіду дітей у процесі засвоєння змісту предмета. На другому етапі – вони мають насамперед бути основою, на якій будується пізнавальна діяльність дітей. На третьому етапі необхідно, щоб знання давали змогу виробляти критерії оцінки тих явищ та закономірностей, які одержують школярі.

Такий підхід до визначення ролі знань у розумовому розвитку дітей, з одного боку, орієнтує на більші пізнавальні можливості у засвоєнні вокально-інтонаційної культури, а з другого – застерігає від вузького розуміння цих можливостей.

Оволодіння основним теоретичним та практичним матеріалом знань, широка обізнаність в області вокально-хорового мистецтва визначають високий рівень інтелектуального розвитку дитини, який є обов'язковою умовою виховання вокально-інтонаційної культури молодшого школяра. Чим

більший у дитини запас музичних знань і уявлень, тим наочніше проявляються інтелектуальні якості особистості.

Як підкреслюють дослідники (Д. Аспелунд, Л. Кадцин, О. Костюк, О. Лук, К. Платонов та ін.), в основі формування особистості лежить розвиток *потребнісно-мотиваційної* сфери. У процесі життя та діяльності людини мотиваційна сфера змінюється. З виникненням нових потреб старі мотиви збагачуються; одні мотиви починають домінувати, а інші одержують другорядне значення. Так, виступаючи початково як умова та передумова діяльності, потреби поступово трансформуються в її результатах. Тому цілеспрямоване формування потреб у вокально-хоровій діяльності – одне з головних завдань розвитку особистості в процесі виховання та навчання молодших школярів.

Розглядаючи взаємовідношення інтересу та потреби, ми керуємося тим, що формування інтересу не завжди починається з усвідомлення потреб. Інтерес може з'явитися стихійно та несвідомо внаслідок емоційних проявів, а вже потім усвідомлюється його значення, яке може визначатись багатьма причинами: потребами та здібностями. Якщо потреба виражена в необхідності, яка спонукає людину до здійснення певної діяльності, то інтерес проявляється у вибіркового відношенні до цієї діяльності. Так, для вокально-хорової діяльності істотним є той факт, що інтерес, який виник підсвідомо, з часом може стати сталим. Таким чином, наявність потреби в співі є важливим показником існування інтересу до вокально-хорового мистецтва та вокально-хорової діяльності. Інтерес, який є мотивом пізнавальної діяльності у вокально-хоровій області, сприяє різнобічному формуванню особистості молодшого школяра.

Потреба у структурі вокально-інтонаційної культури молодшого школяра віддзеркалює найбільш суттєве в емоційному світі дитини, тобто виступає як мотив.

Мотиви вокально-хорової діяльності молодших школярів формуються на основі потреб та інтересів, що розвиваються як у ході вокально-інтонаційної підготовки, так і в самій вокально-хоровій діяльності. У процесі виховання вокально-інтонаційної культури молодшого школяра мотиви набувають декількох значень: сприяють виробленню об'єктивного ставлення до власних вокально-інтонаційних умінь, дають можливість поглибити інтерес до вокально-хорової діяльності, активізують творчі можливості; стимулюють розумові процеси при вирішенні навчально-виховних завдань.

Отже, успіх виховання вокально-інтонаційної культури молодшого школяра визначається насамперед потребнісно-мотиваційною спрямованістю його особистості на вокально-хорову діяльність. Саме така спрямованість має вирішальний вплив як на якість знань та вокально-інтонаційних умінь школяра, так і на потребу їхнього здобування.

Ще одним важливим показником оцінки вокально-інтонаційної культури є *діяльнісний компонент*, який проявляється в установках на певний вид діяльності, навичках, вміннях та способах її здійснення. Діяльнісний компонент включає навички та вміння, що подані як інструмент реалізації вокально-інтонаційних знань на рівні вокально-хорової діяльності. Діяльність буде виконана повноцінно, якщо дитина оволоділа навичками виконання окремих дій. Вокально-хоровий спів, як і будь-який вид мистецтва, тільки в тому випадку буде мати художню цінність та активну силу, якщо він буде мати комплекс вокально-інтонаційних навичок (правильне інтонування, звукоутворення, дихання, дикція, ритмічність, виразність).

Як відзначають дослідники у області педагогіки та психології (П. Блонський, О. Зак, О. Запорожець, К. Платонов, В. Слатьонін та ін.), кожна певна діяльність потребує і певного комплексу вмінь.

У комплексі умінь, необхідних для виховання вокально-інтонаційної культури, ми виділили:

- уміння, спрямовані на творче сприйняття вокально-хорових творів;
- уміння, необхідні дитині для здійснення особистої вокально-інтонаційної діяльності;
- уміння, що зумовлюють вокально-технічне довершення голосової діяльності дитини.

Формування такого комплексу навичок та вмінь у молодшого школяра у рамках загальноосвітньої школи є необхідною умовою виховання його вокально-інтонаційної культури.

Важливим показником оцінки вокально-інтонаційної культури є *емоційний компонент*, який має специфічний характер. Складовими його змісту є емоційно-позитивні реакції школяра на вокально-хорову музику. Як засвідчують численні психологічні та педагогічні дослідження, ефективність навчання більше залежить від того, як дитина емоційно відноситься до запропонованого виду діяльності, у конкретному випадку – вокально-хорової, які почуття викликає в неї музичний образ твору. Емоційні переживання відкривають не тільки естетичну красу вокально-хорового мистецтва, але й вокально-технічні можливості її досягнення. За рахунок активізації емоційних переживань можна більш повно використовувати можливості голосового апарату.

*Творчий компонент* є також важливим показником оцінки вокально-інтонаційної культури, він включає, на наш погляд, усі вищезазначені компоненти. Вокально-хоровий спів, як фактор творчої діяльності дитини, проявляється у пізнавальних процесах (увага, сприймання, пам'ять, мислення, уява), у потребнісно-мотиваційній та емоційній сферах. Для творчої діяльності дитини необхідні основні музичні здібності. Як основні риси музичних здібностей виділяють: здібність переживати, розрізняти,

уявляти та виражати ладовисотні співвідношення. Водночас комплекс музичних здібностей виявляється по-різному в різноманітних видах музичної діяльності. Так, у вокально-хоровій діяльності велике значення мають наявність слуху, голосу, відчуття ритму, а їхній розвиток неможливий без таких компонентів, як виразність, щирість, індивідуальність у способах втілення своїх емоційних переживань у музичні образи.

Отже, на підставі теоретичного аналізу ми розробили теоретичну модель вокально-інтонаційної культури та визначили змістову сутність, яка ґрунтується на тому, що вокально-інтонаційна культура, як органічна та суттєва частина музичної культури особистості, є цілісне структурне утворення специфічних компонентів (інтонація, інтонування, музичний слух, вокальне інтонування) та загальних компонентів (інтелектуальний, потребнісно-мотиваційний, емоційний, діяльнісний, творчий), що вироблені у творчій роботі й можуть розвиватися у процесі роботи над музичним образом, реалізовуватися у вокально-хоровій діяльності за допомогою відповідних знань, умінь та навичок.

1. *Асафьев Б. В.* Музыкальная форма как процесс. Кн. 1-2.-2-е изд. Л., 1971.
2. *Интонация и музыкальный образ: Ст. и исслед. музыковедов Сов. Союза и др. соц. стран / Под общей ред. Б. М. Ярустовского.* М., 1965.
3. *Назайкинский Е. В.* Звуковой мир музыки. М., 1988.
4. *Романовский Н. В.* Хоровой словарь. Л., 1980.

## SUBSTANTIAL ESSENCE OF THE VOCAL-INTONATION CULTURE OF JUNIOR STUDENTS

**Ol'ha Churikova-Kushnir**

*Taras Shevchenko State Pedagogical University of Luhans'k,  
Oboronna Str., 2, UA-91011 Luhans'k, Ukraine*

The paper investigates the substantial essence of forming vocal-intonation culture of junior students. It presents the elaborated model of this process, defines the concept of "vocal-intonation culture", its contents, structure and the basic components.

*Key words:* musical culture, vocal-intonation culture, vocal-choral activity.

Стаття надійшла до редколегії    05.02.2003  
Прийнята до друку                18.06.2003